

Труд и ПОМИНЪК

Едни от най-разпространените дейности сред мъжете мюсюлмани, живеещи в Западните Родопи в края на XIX век са скотовъдството и катранджийството. До 1878 година скотовъдството в Якоруда е било в разцвет. Дребният добитък е достигал до 40000 глави, а едрия 12 000. Природните условия са били подходящи за отглеждане на животни. През пролетта, когато храната не достигала, овцете се откарвали в пазарджишкото поле, където се държали до Гергьовден. След Гергьовден овчарите изкарвали стадата си в планината. Имало е 8 мандри. Изкарването на овцете на мандра е било важно събитие в живота на якорудчани.

Освен овце всяко семейство е отглеждало по 1-2 крави и 2-4 кози. Имало е и стопани с много говеда. В ниския пояс на планината пасели по десетина стада кози. От тях се правела пастърма, която се продавала в Невро-

Събиране на картофи, с. Дебрен

коп, Серес и Драма, а кожите се обработвали тук в 4-5 работилници, наричани “табакхани”. Вълната и козината от животните се е обработвала в къщите от жените. И днес във всяка къща има множество красиви вълнени изделия-аши/губери/, шарени черги, възглавници, хали-

Тъкачен стан, с. Долен

ща, наричани ямболчета.

След 1878 година близката граница слага край на зимуването на якорудските стада в Пазарджишкото поле и добитъкът драстично намалява. Големите стада остават красив спомен.

С производство на катран и добив на борина се занимавали предимно мюсюлманите, а християните са търгували с тях. Катранът бил добиван по следния начин: В земята се изкопавали две ями, наречени “ропи”. В голямата ропя се нареждали борови дървета във вид на конус, покривали ги с пръст и ги запалвали отдолу. Така борината не горела, а тлеела. Катранът се стичал по тясно улейче в малката ропя, а от там го наливали в кожени мехове. От 15 чувала доброкачествена борина се получавали 100 оки катран. За производството на това количество се влагали 90 часа труд. С надницата от катрана можело да се купи 2 кг захар или 3 кг

ориз. Почти не е имало семейство в Якорудско, в което да няма поне един катранджия. Когато дървените оси на каруците биват заменени с железни, катранът излязъл от употреба. Хората, които си изкарвали прехраната с този занаят започнали да търсят друг поминък. Някои от тях станали трупчии, други кираджии. Поминъкът на мюсюлманите, живеещи по долното течение на река Места е тютюнопроизводството.

Тютюнът се отглежда на слабо плодородни и пясъчливи почви. Технологиата на производство е продължителна и трудоемка. За засаждането, окопаването, брането, низането, калъпенето и денкирането е нужна много работна ръка. Нито една от тия операции не се е извършвала, нито сега се извършва механизирано. Повечето ниви също се поливат ръчно като водата се носи с магаре или на гръб.

Транспортиране
на групи по река
Места, Сборник
“Якоруда
древна и
съвременна”

Домашната работа и преди, и сега обикновено се извършва от жените и е свързана с обслужване нуждите на семейството. Освен с готвене, чистене, пране, жената и женската челяд са се занимавали с тъкачество, предене, плетене, бродерия. И днес жените мюсюлманки приготвят голям чеиз на дъщерите си, който в деня на сватбата става достояние на цялото село. Чеизът се нарежда в дома на булката и после с кола се откарва в дома на младоженеца. Местният женски “парламент” неотлъчно присъства на събитието като брой колко черги, аши, килими, възглавници и прочие има момата и какво е ка-

чеството на тяхната изработка.

Широко разпространени в този регион са и плетивата. Плетат се обикновено вълнени чорапи за зимата и престилки. Чорапите се плетат на пет игли от разноцветни прежди.

Бичене на групи над Якоруда, 1930 г. Сборник “Якоруда древна и съвременна”

Бригада, 1980. Сборник "Якоруда древна и съвременна"

Пъстроцветните орнаменти са обикновено в областта на петата, пръстите и горния край на чорапите. В миналото с този вид чорапи невястата е дарувала роднините на съпруга. Тъканната и шевична орнаментика по ризите през първите десетилетия на XX век се заменя от ръчно плетени бели памучни дантели. Те се плетат на една игла, като най-често дантелите са с триъгълни фигури по единия край, а вътре изпълнени с разнообразни плътни орнаменти, предимно растителни или геометрични. В миналото жените са създали значително разнообразие от образци на дантели за краища на поли и ръкави на женски ризи, но те вече не се употребяват като декорация на дрехата. Днес в този край дантелите се използват предимно за декорация на покривки за маси и легла.

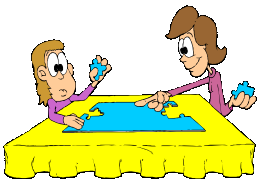
През XIX век в региона се изработват кебета, килими, аби и дебели вълнени киче-

та за постилки и завивки, които са се продавали на Търлския и на Неврокопския панаир. Вековните традиции в производството на килими и тъкани са съхранени и до днес. Стригането на овцете става три пъти в годината – по гергьовден се стриже "руното" – най-хубавата редовна вълна; на пролет се стриже "подстриг" – от слабините на овцете; а на есен се стриже "ярината". Вълната се залива с топла вода, след това в студена, след което я сушат и чепкат. Сега я носят на дарак в Гоце Делчев, но в миналото са я влачили сами. След това вълната се преда на хурка. Готовата прежда се намотава на мотовилка, а след това се тъче на домашен тъкачен стан.

Анализирайте следния текст, който е от края на XIX и началото на XX век и го сравнете със спомените на дядо Нанко Вацков от

Горно Дряново, 2000 г.

Якоруда. Дискутирайте по въпросите след тях.

“През втората половина на месец май, след стриждбата, овчарска Якоруда се разделяше на 8 мандри с по един мандрабашия. Това бе едно важно събитие в живота на якорудчани, за което трябва да се дадат някои подробности. Подготвителната работа от скотовъдците овчари е извършена. Мандрабашиите са избрани и всеки мандрабашия е натъкмил сагмалджиите, шилегарите и аловарите. В определен ден се събират при кафенето пред кулата и там агите и чорбаджиите разделят цялото якорудско землище на 8 дяла, колко-

то са мандрите, но така, че всяка мандра да си има дял във високите региони, в по-ниските и до Големата река / Места/. Всеки дял подробно се описваше. След като се свършваше тая най-трудна работа, пристъпваше се към мижсата /хвърлянето на жребий/ - чия мандра в кой дял ще отиде. Мандрите се именуваха по името на мандрабашиите....

След мижсата веднага се определя и деня на отбива /отбиване на шилетата/. Мандрабашията определя къде ще се постави мандрата и страгата. Изпраца майстори да ги построят. Изпраца каци, чебори, ведра, казани и всичко нужно за обработване на млякото. Каците, ведрата, чеборите, чурилото за биене на млякото се накичват с венец или китка цвете. От деня на мижсата, всички овчари, даже и кучетата им, са в служба на мандрабашията и той ще се грижи за тяхната прехрана... Заплата на овчарите се заплащала в мляко и се наричала “ръкобол”.

/Никифор Попфилипов - из непубликуван откъс от книгата “Якоруда”, отпечатан в списание “Родопи”/

“То пък беше едно спане! Все като на тръни. Особено като се явеше гад /вълци/ по цели ноци не подвивахме крак. При лошо време, ако има наблизко дърво, отивахме там. Ако нямаше, под дъжд, под град така си стояхме и стока, и чобани. Друго им е сега на овчарите: и сушината им сушина, и леглото им легло, и яденето им ядене, и почивката им почивка, та пък и радия си имат! Живот живеят сегашните овчари. Пък младите и не искат да стават овчари. Срамно било, ама всеки е виснал на млекарницата”

/Старите якорудчани.../

Майстор-зидар от Горно Дряново, Ковачевица, 2002 г.

· Защо разделянето по мандри е било важно събитие в живота на якорудчани?

· Каква част от населението са били пастири?

· Как са живеели те?

· Различавал ли се е техният живот от живота на овчарите в Средните Родопи и защо?

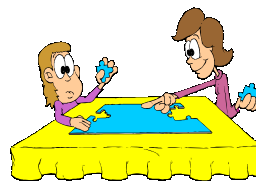
· Кои са били мандрабашиите и какво са правили те?

· Защо сега овчарлъкът не е престижна работа?

· Какво се е променило сега във всекидневието на овчарите?

· Има ли сега мандрабашии и защо?

Запознайте се със спомените на двама майстори строители – от Горно Дряново и от Долен.

Дискутирайте по въпросите след текстовете!

“Ние бяхме дванадесет деца, най-големият от които бях аз. Още от петгодишна възраст започнах работа като овчарче. Цялото ми детство бе съпроводено с много и най-различна по вид работа. Като дете съм пасал по седемдесет на брой овце, тогава ги наричахме “брави”. Тъй като все още бях дете, моите родители никога не са ме изпращали сам, а винаги с мен имаше и други, по-големи от мен, другари. Такива бяха времената в миналото. Неволята те учеше на всичко. До дванайсетгодишна възраст помагах на баща ми и майка ми във всичко. Вършех всякаква работа. Та нали бях и най-големият от де-

цата им, тяхна опора. След дванадесетгодишната си възраст станах чирак на майстори. Трябваше да науча някакъв занаят, с помощта на който след време щях да си изкарвам хляба. Въпреки че бяхме много бедни, аз все пак ходех на училище и успях да завърша пети клас. Бях на шестнадесет години, когато станах майстор строител. Това беше занаятът, който усвоих и благодарение на него изкарвах прехраната си.” /Ибрям, р.1921, Пътеводител.../

“Аз съм ходил 20 години при други майстори да ме научат на занаят още като малък. Те работят и аз при тях. От Лецен ходех при бай Иван Гамишев, комитата му казваха. Работил съм в Ковачевица, Лецен, Долен, Етрополе, на Рожен, на рилския манастир, а в Благоевград направихме три къщи във Вароша. Къщите тука в Дряново, от по-новата махала, всички съм ги правил аз. Тук къщите се правят суха зидария. В тази зидария се слагат камъни и после трябва да ги свързваши един с друг. Между камъните трябва да слагаш и греди, ние им викаме кушеци. А тукашните камъни са много лични камъни, добиват ги от карьерата нагоре. Аз като си работя, ни чертеж правя, ни нищо. А градил съм и къщи, и каменни покриви с тикли, и чешими, и камини и всичките каменни. Има и други майстори на камъни, ама по тиклите, където се слагат на покрива, няма други. В целия район само аз съм. Мен ме учил Ибрахим Джалев. Той беше грамаден човек. Когато

правиха моста, аз бях малък и ходих да му помагам. Имаше и много общи работници. Да кажем, някой от тях носи по един камък, а майстора носеше по два. Такъв грамаден човек беше. Той беше най-големият майстор тиклар. И друго ще ти кажа, за майсторлъка трябва да имаш мерак. А тоя мерак се появява с желание и със сърце. И аз го почувствах вече, понеже си ме влече тая работа, теглеше ме и тегли и досега. И даже сега, на 70 години, вървя, пак си ме влече. Ние сме двама тука майстори, денонощно работим. В нашата работа най-важното е око да имаш, ама още по-важно е мерак да имаш.” /Мурад, 1931, Пътеводител.../

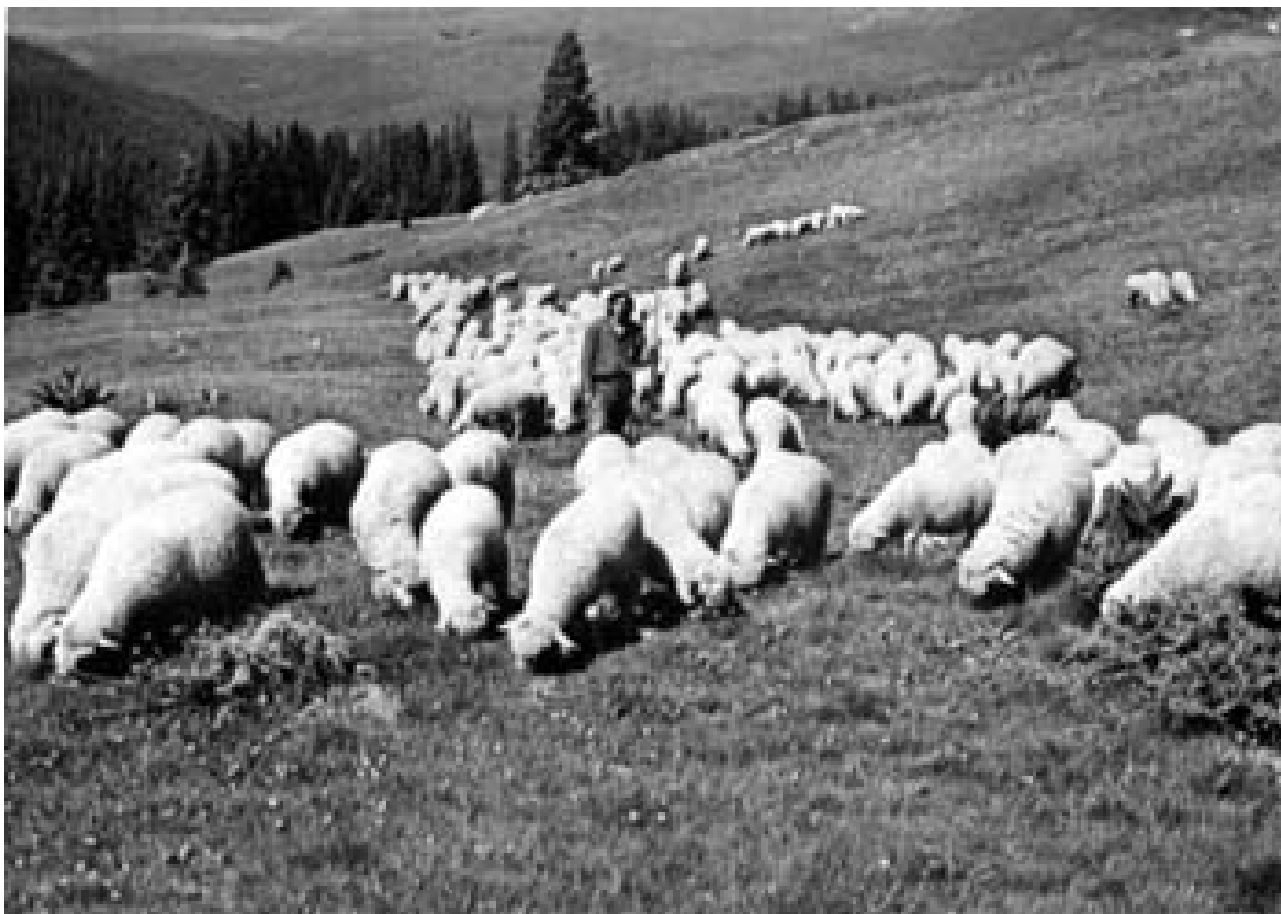
.. Престижно ли е било човек да упражнява някакъв занаят и защо?

.. Защо пастирството не е привлякло първия информатор и той се е насочил към занаят?

.. От каква възраст е започнал активна работа с “бравите” и защо?

.. Можело ли е да оцелее семейството, ако децата не са работили и защо?

Високо в Рила планина, 70-те години на XX век, Сборник "Якоруда древна и съвременна", С., 1980

· По какво се различават спомените на двамата майстори?

· Какво си спомня Мурад за майстора, при когото е учил занаята?

· Колко време е било нужно, за да се овладее един занаят?

· Как тълкувате извода, че за майсторлъка трябва да имаш мерак?

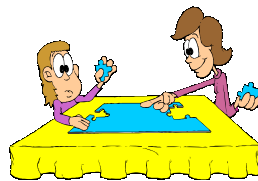
· Какво друго е необходимо за майсторлъка?

· Кой е построил вашата къща и майстор ли е бил той?

· Сега, на един строеж, само майстори ли работят?

· Променило ли се е строителството сега и как?

Запишете предварително спомените на ва-

шите баби и дядовци за това как са се чувствали, когато са работили и кои са им най-хубавите моменти? Върху основата на спомените

проведете обща дискусия.

“От детството имам много хубави спомени, но най-хубав е споменът ми за жътвата. Като малка ме водеха нашите с тях. Събираха се по няколко семейства и жънеха със сърпове. Като се наредят жените и момите, на които им викат жътварки, а мъжете връзват снопите и събират ръкойките. Та като запяят едни жътварски песни от хубави похубави, звучни, чуват се чак до другата нива, а момците непрекъснато се провикват. Нас, децата, все ни пускаха за вода...

Цял живот работехме - нашето семейство се занимава предимно с тютюн. Още от малки търчим по нивите, не сме си видяли детството, но няма друг начин...". /Милятка, 1930/

· За какви други дейности разказват вашите баби и дядовци?

· Имало ли е престижни и непрестижни дейности и кое ги е определяло като такива?

· Как са били разпределени дейностите по пол и защо?

· Разделете хубавите от неприятните спомени и ги анализирайте?

· На какво най-много са се радвали хората в процеса на труда?

· Какво най-много им е тежало и защо?

· Защо смятат, че като деца не са имали детство?

· Какво за вас значи да имаш хубаво детство?

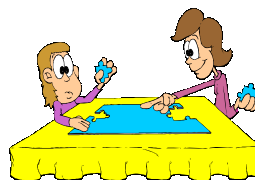
· По какво детството на сегашните деца се различава от това на техните баби и дядовци?

· Кои са причините за тези промени и защо?

Руфие Имам прави баница, с. Буково, 2002 г.

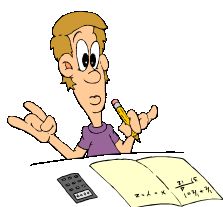
дължения в отделните семейства и защо?

Разгледайте по групи откъсите от есета на младежи от вашето поколение и проведете дискусия след това.

“Уредихме” се на работа в Гърция. Цяло лято зор, зор - в най-голямата жега сме брали тютюн, в лехите сме яли /то какво ядене - филия хляб, две маслини и

Направете въкщи списък на всички дейности, които всеки член на семейството извършва и ги анализирайте по групи. По какво се различават моделите на права и за-

един домат/, вечер лягахме като пребити, но търняхме, защото се надявахме, че ще вземем някой лев. Доиде време за плащане и да се прибираме. Вечерта доиде полицията и ни арестуваха, че сме нелегални. Без стотинка обратно в България. После разбрахме, че чорбаджията ни натопил, за да не ни плати.” /Айше, 1989/

“През лятото ние работим в Добрич, защото майка ми и баща ми нямат работа на село. Ако родителите ми работят държавна работа, аз мисля, че нашето семейство ще бъде по-заможено. Родителите ми са безработни и те са принудени да работят на север на чужда земя... Ние като отидем в Добруджа, работим тютюн и боб и като го изработиме, взимаме парите и се прибираме в нашия роден край. Когато настъпи зимата, започваме да плетем и да тъчем губери, а дядо ми ходи на дърва... /Сане, 1990/

· Има ли във вашето селище хора, на които са се случили подобни неща?

· Вземете от общината статистика колко от хората от вашето селище са безработни?

· Кои са причините за безработицата сега?

· Решение ли е работата в чужбина и на друго място и защо?

· Ако родителите ти са безработни, как би се чувствал?

· Какво би направил, за да им помогнеш?

· Как би могъл да се реши проблемът, не само за твоето семейство, а и за цялото село?

Организирайте се и проведете мозъчна атака по проблема: “Как да се преодолее безработицата в моето село?” Обобщете предложенията и проведете среща с кмета, на която да го запознаете с вашите идеи, като му предложите вашата конкретна помощ. Организирайте ученически парламент.

Вкъщи прочетете студиите на Васил Дечов – “Среднородопските овчари и кехай” и “Среднородопското овчарство”, като напишете есе за тяхното всекидневие. Вклас прочетете всички есеа и участвайте в дискусиите.

· Разпитайте вашите дядовци за овчарството във вашето селище и запишете техните разкази. Използвайте ги при дискусиите!